ટ્રીય ગ્રંથમાળા—મણકો ૫ મો.

બાલ—વાડી

(ભાગ બીજો)

ધોરણ બીજા અને ત્રીજા માટે.

રાષ્ટ્રીય ગ્રંથમાળા કાર્યાલય—સુરત.

૦—૨—૬

કારાગ્રહવાસી

મહાત્મા ગાંધીજીના

ચરણકમળમાં ભક્તિભાવપૂર્વક

સમર્પણ.

सा विद्या या विमुक्तये।

રાષ્ટ્રીય શાળાઓના ઉપયોગ માટેના
આ 'બાળ-વાડી'ના બીજા ભાગના
સંગ્રહમાં મદદ કરનાર મિત્રો
અને કવિતાઓના લખના-
રાઓનો આભાર.

કલ્યાણજી.

બાલ-વાડી
(ભાગ ૨જો)

(ધોરણ બીજા માટે)

ખંડ ૧લો

૧

ઇશ્વરની સ્તુતિ

(પ્રભાત)

આપજો આપજો, સારું સઘળું મને,
હે પ્રભુ, આજ આખા દિવસમાં;
બાલ ગણી વા'લ મારા ઉપર આણજો,
જેથી હું રહું બધો દિવસ સુખમાં. ૧

આપજો આપજો બુદ્ધિ બહુ આપજો,
રાખજો મારું આ શરીર સારૂં;
આપજો આપજો સારી મતિ આપજો,
જેથી હું કામ ન કરૂં નઠારૂં. ૨

આપજો આપજો સદ્‌ગુણો આપજો,
આપજો વળી બહુ શુભ વિચારો;
આપજો આપજો આપની ભક્તિ ને,
આપજો વળી મને સંગ સારો. ૩

આપજો આપજો મીઠી વાણી મને,
રાખજો મારૂં મન ખૂબ રાજી;
સૌનું હું કામ કરૂં એવું બળ આપજો,
સૌની સેવા કરૂં જેથી ઝાઝી. ૪

સૌથી બહુ આપજો આપ પ્રભુની કૃપા,
જેથી મળશે મને જે હું માગું;
માંગ્યું નથી સારૂં જે તેહ પણ આપજો,
એટલું બોલી હું પાય લાગું. ૫

શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્ર.

૨

કૌશલ્યા અને રામ

(રાગ-ગોડી.)

ત્યારે માતા કૌશલ્યાજી બોલિયાં, હો વા'લા રે;
તને નહીં જાવા દઉં વંન, કુંવરજી કાલા રે.

ઘણી કોમળ છે તારી દેહડી, હો વા'લા રે;
મારા લાડકવાયા તંન, કુંવરજી કાલા રે.

તુંને ગુપ્ત રાખું મારી વાડીમાં, હો વા'લારે;
બીજું અવર ન જાણે જેમ, કુંવરજી કાલારે.
મેં તો તુજ વિનારે રેવાય નહિ, હો વા'લારે;
મુંને મૂકીને જાશો કેમ, કુવરજી કાલારે.
વનમાં વનફુળ કેમ પહેરશો, હો વા'લારે;
તજી વસ્ત્ર આભૂષણ સાર, કુંવરજી કાલારે.
એવાં વચન શુણી બોલ્યા રામજી, હો માતારે;
તમે ધીરજ રાખો મન, શુણો સુખ દાતારે.
પાછો આવીશ થોડા દિવસમાં, હો માતારે;
આપો આજ્ઞા હું જાઉં વંન, શુણો સુખ દાતારે.
મારે આજ્ઞા પિતાની પાળવી, હો માતારે:
રહેવું ચૌદ વરસ વન માંહે, શુણો સુખદાતારે.
અવધ વિત્યા પછી નહિ રહું, હો માતારે:
વહેલો આવીશ નિજ પુરમાંહે, શુણો સુખદાતારે.
ગિરધર.

૩

સવારનું વર્ણન

(રાગ–ભૈરવ)

જાગ મુજ વા'લા બાળ, પંખી વન બોલે.—ટેક.
વા'ણું વાયું વીતી રાત, પૂર્વે થયો ઝગઝગાટ;
રંગ દીસે ભાત ભાત, ઝાડ પાન ડોલે.—જાગ.

કુકરે કુક કુકડા, કાકા કરે કાગડા;
મેના પોપટ કુટડા, મોર મધુર બોલે.—જાગ.

ચંદ્ર તેજ ફીકું પડયું, તારા તેજ ઉડી ગયું;
ચોર મોઢું કાળું થયું, ખુણા ખાંચા ખોળે.—જાગ.

ભકત જનો ધરે ધ્યાન, ગવૈયાઓ કરે ગાન;
દાતા દીએ રૂડું દાન, મુલ્લાં બાંગ બોલે.—જાગ.

સુરજ તણો ઉદય થયો, રાતનો અંધકાર ગયો,
ભ્રમર ગું ગું કરી રહ્યા, કમળ પત્ર ખોલે.—જાગ.

તડકો જેમ વધતો જાય, માણુસો ઉમંગી થાય;
આકાશે પંખેરૂં ધાય, ઢોર ચારો ખોળે.—જાગ.

ઝાડ વેલી ફળ ને ફૂલ, ધામે ખીલે નહિ ભૂલ,
ખાવા જાય તાજાં તૂલ, પક્ષી બહુ ટોળે.—જાગ.

ઉઠ વીરા મગન થઇ, પ્રભુ કેરૂં નામ લઈ;
વાંચ પાઠ ધ્યાન દઈ, એમ માત બોલે.—જાગ.

(બીજી ચોપડી)

૪

સાચના સિપાઈ

અમે સાચના સિપાઈ, અમે સાચના સિપાઈ;
સાચ અમારી તરવારે ને, સાચની બાંધી સવાઈ;
અમે સાચના સિપાઇ !

સાચ અમારા લડવૈયા તે લડશે સાચ લડાઈ;
અમે સાચના સિપાઇ !

શુણો અમારાં બ્યૂગલ વાગે, સાચની હાક છવાઈ,
જુઓ હમારી ધજા ફરફરે, સાચની લહેરો વાઈ;
જામે સાચેનું લશ્કર સઘળે, આવો તમો ભાઇ,
અમે સાચના સિપાઈ.

કવિ નાનાલાલ.

૫

સૂરજને નમસ્કાર

નમીએ, સૂરજ સુખ કરનાર !
અગ્નિ સમા પ્રભુના અવતાર !
પ્રાણી પદાર્થ વિષે વસનાર !
અજવાળાં આંખે ભરનાર !

ચાંદલીઓ તારલીઆ દીપ,
સૌ તમારાં જૂજવાં રૂપ.
રમીએ ને કરીએ કલ્લોલ,
તમ અમી નજરે રહી રંસબોળ.

તન તોડી કરીએ પરમાર્થ,
એવાં બળ દેજો તપ માટ.

અમને ઉજાળજો રવિરાય,
કરી આરતી પડીએ પાય.

લલિતા.

૬

તારો

(ચોપાઇ)

તારા ચળક ચળક તું થજે,
મુજ મન કૌતુક કંઇ ઉપજે;
કોણ હુઇશ તું ઉજળે નૂર,
આ જગમાં ઉંચો અતિ દૂર.

ને ચળકંતો વ્યોમની વિષે,
હીરા સરીખો તું કંઇ દિસે.
તુજ સરખા નભમાંહી અસંખ્ય,
ચળકે તારા ઉજ્જવલ અંગ.

આખો દિન નભમાં સંતાય,
સાંજે નીકળે ઘરથી બધાય.
એક પછી એકજ આવતા,
કૌતુક નજર નીચે નાખતા.

કોઇ મધુર લોચન સ્થિર ધરી,
કો હસતા ચમકારા કરી.

તારા નીરખી રહે મુજ આંખો,
થાકું એ તો ગણી ગણી.

અખંડ રાત્રિ રહી જાગતો,
તરતાં નભમાં નવ થાકતો.

તારા ચળક ચળક તું થજે,
પછી સિન્ધુમાં ડૂબી જજે.

નરસિંહરાવ.

૭

વાદળની ગાડી

(સવૈયા)

પાણીનાં ટીપાં કંઈ નાનાં
રહેતાં સાગર ઘેર;
એક વખત ફરવા હરવાને
ધાર્યું મન શુભ પેર.

વાદળની ગાડી ત્યાં કીધી,
પવને હાંકી પૂર;
જંગલ ગામ ઉપર થઈ ચાલ્યાં
ફરતાં હરતાં દૂર.

પણ તેઓ તો હતાં ઘણાં
ઓ ! ગાડી ભાગી એમ,

ને ગભરાઇ બિચારાં નીચે
તૂટી પડયાં ત્યાં તેમ!
પછી લીલ ને ઘાસ મહીં તો
ભટકયાં તે બહુ પેર,
ને છેવટ નદી એક લઇ ગઈ
તે સહુને ફરી ઘેર.

ખબરદાર.

૯

ખેડુત

(રોળાવૃત્ત)

રે ખેડુત તું ખરે જગતનો તાત ગણાયો;
આ સઘળો સંસાર પાળતો તુંજ જણાયો.

કપાસ, ફળ, ફૂલ, ઘાસ, ધાન્યને તું નીપજાવે;
અન્ન ખાય સહુ જીવ, ધરે જન વસ્ત્રો ભાવે.

સહે તાપ વરસાદ વળી બહુ મે'નત કરતો;
રહે શરીરે લઠ્ઠ સદા સંતોષે ફરતો.

ઉત્તમ ખેતી ખરે વળી તે પર ઉપકારી,
ખરી ખંતથી દીએ, જગતને શીખ તું સારી.

(બીજી ચોપડી)

૯

કુહાડી

(ભૂજંગી છંદ)

પિતાની કુહાડી લઈ બાળ નાનો,
બન્યો ભાયડો હોય બા'દુર શાણો;
કરે ઘાવ કાપે કંઈ ચીજ ભાળે,
ગયો ખેલતો ગામ ઝાંપે તળાવે.—૧

ઝુલાવ્યું જરા માછલે નીર તાંહી,
નિહાળ્યું કંઈ બાળકે પાણી માંહી;
ડર્યો બાળ ઢીલે પડી તો કુહાડી,
રડયો તે ઘડી ત્યાં બહુ ચીસ પાડી—૨

સદા પાણીમાં ઝુલતાં ને સમાતાં,
સુણી સાદ આવ્યાં ભલાં દેવી માતા;
વદે દેવી લે આ રૂપાની કુહાડી,
કહે બાળ માતા નથી એવી મારી--૩

બીજી વાર સોનાની લાવી બતાવી,
નહિ એ કહે બાળ માથું હલાવી;
મને તો ગમે મારી સારી કુહાડી,
ભલાં માત દો પાણી માંહેથી કાઢી.--૪.

(દોહરો)

દેવીએ કાઢી દીધી, બોલી બાળક સાથ,
સુખ સંપત હોજો તને, મે'ર કરે જગનાથ.

(બીજી ચોપડી)

૧૦

માનું બાળક.

(સવૈયા)

તારૂં મા બાળક ના હોઉં,
પણ કુરકુરીઉં નાનું;—
તારા ભાણામાંથી મોઢું,
ભરી જાઉં છાનું માનું—
સાચે સાચું કહી દેજે,
કંઈ રાખીશ ના સંતાડી;
હૈડ કહીને હાંકી મેલત
તો શું અમને માડી!
જા મા ત્યારે જા જાની તું,
ઉતાર અમને ખોળેથી તું;
જા, નહિ જમીએ હાથે તારે!
જા, નહિ જમીએ ભાણે તારે!
તારૂં મા બાળક ના હોઉં,
હોઉં પોપટ પંખી;
ઊડી જાઉં ક્યાંક કદાપિ
એવું મનમાં ઝંખી—
પીટયું પોપટડું કહી અમને
પૂરત પાંજરે માડી!

ઉતાર અમને ખોળેથી તું !
લાડ નહિ અમને કરતી તું !
તારે ખોળે જા નહિ બેસું !
વનવગડામાં જઇને રહેશું !
(રવિ બાબુ: ભાષાંતર—જુગતરામ દવે.)

૧૧
આળસુનો સરદાર
(મનહર)

બોરડીના ઝાડ નીચે, આળસુનો સરદાર,
લાંબો થઇ સુતો હતો, કરને પ્રસારીને.
એટલામાં છાતી પરે બોરડીથી બોર પડયું,
મુખમાં મુકાય નહિ, જુએ ધારી ધારીને.
ઉંટે ચડી એક જણ, જતો હતો તેને કહ્યું,
બોર મૂખે મૂક મારા, નીચે તું પધારીને.
પેલો બોલ્યો—ઝટ જવું, ત્યારે સૂતાજને કહ્યું,
"ઉંટવાળા ! આળસુ તું !" બોલ્યો બૂમ મારીને !
ઉંટવાળો બોલ્યો પછી, આળસુ હું કે તું અલ્યા !
હાથે બોર ઝાલી મુખે, મૂકતાં શું થાય છે !

ઉંટેથી ઉતરી નીચે, બોર ખવરાવું તને,
કામ મારૂં ચૂકું, તારા હાથે શું દુઃખાય છે?
અંગે કંઇ રોગ નથી, માતેલો તું મારા થકી,
આળસુ કહેતાં મને, બોલતાં લજાય છે?'
શંકર કહે છે બોરવાળા જેવા બેવકુફ;
છુપાવી પોતાના દોષ, શીખ દેવા જાય છે.

મણિકાન્ત.

૧૨

થોડે થોડે જાણો

(દોહરા)

ભણતાં પંડિત નિપજે, લખતાં લહીઓ થાય;
ચાર ચાર ગાઉ ચાલતાં, લાંબો પંથ કપાય—૧

પોપટ પણ અભ્યાસથી, શિખે બોલતાં બોલ;
કાયર થઇ આળસ કરે, તેનો કંઈ નહિ તોલ.—૨

કૂવા ઉપરના કઠણ જે, પાકા કાળા પાણ;
દોરડીએ છેદાય છે, એ લેવું એંધાણ.—૩

દલપતરામ.

૧૩

નદીનું વર્ણન

સુંદર સરિતા જુઓ, ભરેલી નિર્મળ નીરે,
નાનાં મોટાં તરૂ ઉગેલાં તેને તીરે,

રંગીત ચિત્ર વિચિત્ર, માછલાં ગમ્મત કરતાં,
લીલું લીલું ઘાસ, પશુ કિનારે ચરતાં,

સુંદર શોભા સૌ નગરની, નદીથી નિશ્ચય જાણીએ,
નાવણ ધોવણ જળપાનનું મોટું સુખ પિછાણીએ.

૧૪

મારો રેંટીઓ.

(વ્હાલા વેગે આવોરે—એ રાગ.)

ધીરો ધીરો ચાલેરે
મીઠો મીઠો ગાજેરે
રૂડો મારો રેંટીઓ. હોજી.

એ રેંટીઆમાં દેશોદયના નીકળે તાર,
એ તારે તારે ભાળું ભારતનો ઉદ્ધાર,
ધીરો ધીરો ચાલેરે.

સાખી:—

ચાક રૂડા પંખા રૂડા, ઉજ્જવળ તેમાં નાથ;
ઉજ્જવળ પુણી આપતી, ઉજ્જવળ મારા હાથ;
દેશે મારા દેશને
(સૌ) ઉજ્જવળ ઉજ્જવળ સાથ :
દુઃખો સહુ હરતે રે,
અભય પણે ફરતોરે
રૂડો મારો રેંટીયો હોજી.
ધીરો ધીરો ચાલેરે,
મીઠો મીઠો ગાજેરે
રૂડો મારો રેંટીયો હોજી.

વરતેજવાળા.

૧૫

(ધનાશ્રી)

સૌનું કરો કલ્યાણ, દયાળુ પ્રભુ!
સૌનું કરો કલ્યાણ—ટેક૦
માણસ પશુ પંખીની સાથે
જંતુ જીવ તમામ—દયાળુ પ્રભુ૦

જગના વાસીઓ સૌ સુખ ભોગવે,
આનંદ આઠે જામ—દયાળુ પ્રભુ૦
દુનીયામાં દર્દ દુકાળ પડે નહિ,
લડે નહિ કોઈ ગામ—દયાળુ પ્રભુ૦
સર્વ જગે સુખકારી વધે ને
વળી વધે ધન ધાન્ય—દયાળુ પ્રભુ૦
કોઈ કોઇનું બૂરૂં ન ઇચ્છે,
સૌનું ઇચ્છે સૌ સમાન—દયાળુ પ્રભુ૦
પોત પોતાના ધર્મ પ્રમાણે,
સર્વ ભજે ભગવાન—દયાળુ પ્રભુ૦

રામ લક્ષ્મણ જાનકી
જે બોલો હનુમાનકી

૧૬
ફૂલવાડી

ખાલી જગ્યા ખોળીએ, કણી મૂકવા કામ;
ક્યાંએ જગકર્તા વિના, ઠાલું ન મળે ઠામ.

*　　*　　*

કોયલ નવ દે કોઇને, હરે ન કોનું કાગ;
મીઠાં વચનથી સર્વનો, લે કોયલ અનુરાગ.

*　　*　　*

ચંદન ને વળી શેલડી, જાતે વેઠી દુઃખ,
વાસ મધુર રસ આપીને, પરને દેતાં સુખ.

*　　*　　*

માખી કીડી કરોળીઆ, અલ્પ જીવ છે તોય;
રહે કદી નહીં આળસુ, યાચે કદી ન કોય.

*　　*　　*

શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે,
શરીરે દુખી તો દુખી છે સદા તે.

*　　*　　*

ખેડ ખાતર ને પાણી, કરમને લાવે તાણી.

*　　*　　*

કરમ વિનાનો ખેતી કરે, બળદ મરે કે સુકવણું પડે.

*　　*　　*

કોદરા કહે મારો ખડ દાણો, મારે માથે ફોડાં;
મારો ખપ ક્યારે પડે કે વરસ આવે ખાંડાં.

*　　*　　*

ઉધાર અને ઉકરડાને વધતાં વાર શી?

ઉખાણાં

વાચા વિણ બોલ્યા કરે, ચાલે છે વિણ પગ;
કાંટા પણ વાગે નહિ, જેને જાણે બધું જગ ?
—ઘડીયાળ.

પશુ નહિ પણ ચાર પગ, એક વાંસો બે શિશ;
બાળક તેના પેટમાં, શી વસ્તુ તે કહીશ ?
—ઘોડીઉં.

નગરમાં નાગી ફરે વનમાં પહેરે ચીર;
તમે લાવજો મારા સગી નણંદના વીર ?
—સોપારી.

નારી પણ નિર્બળ નહિ, કાળી પણ નહિ કોલ;
વસે ઘરે સાપણ નહિ, ઉત્તર એનો બોલ ?
—તલવાર.

બાઈ રે બાઈ મેં તો ઠેકંતો દીઠો.
—'મૃગ હશે.'
મૃગલો તો હોય શીંગો—
—'ઘોડો હશે'
ઘોડો તો હોય પૂંછો—
—'દેડકો હશે.'
દેડકો તો જળમાં રહે
પણ આ તો પોતાના થળમાં રહે—
—ત્યારે તો 'ચાંચડ.'

કહેવતો

ઝાઝા હાથ રળિયામણા.

સંપ ત્યાં જંપ.

ઉજ્જડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન.

સાપ ગયા ને લીસોટા રહ્યા.

અનાડી નિશાળીઆને વતરણાં ઘણાં.

દૂધનો દાઝયો છાસ પુંકીને પીએ.

શેરને માથે સવાશેર.

ઉલટો ચોર કોટવાળને દંડે.

અજાણ્યો ને આંધળો બરાબર.

કાગડાની કોટે રતન.

જાનમાં કોઇ જાણે નહિ ને હું વરનો બાપ.

છાસમાં માખણ જાય ને વહુ ફુવડ કહેવાય.

મોરનાં ઈંડાંને ચીતરવાં પડે ?

ડુબતો માણસ તરણું ઝાલે.

ખોદે ઉંદર ને ભોગવે ભોરીંગ.

ભાગ્યશાળીને ત્યાં ભૂત રળે.

ખંડ ૨ જો

(ધોરણ ત્રીજા માટે)

૧

જાગને જાદવા!

(પ્રભાતીયું)

જાગને જાદવા કૃષ્ણ ગોવાળીઆ,
તુજ વિના ધેનમાં કોણ જાશે?
ત્રણસેંને સાઠ ગોવાળ ટોળે મળ્યા,
વડો રે ગોવાળીઓ કોણ થાશે?
દહીં તણાં દેથરાં ઘી તણાં ઘેબરાં,
કઢિયલ દૂધ તે કોણ પીશે?
હરિ તાર્યો હાથીઓ કાળિનાગ નાથીઓ,
ભૂમિનો ભાર તે કોણ લેશે?
જમુનાને તીરે, ગૌધણ ચરાવતાં,
મધુરી શી મોરલી કોણ વાશે?
ભણે નરસૈંયો તારા ગુણ ગાઈ રીઝીએ,
બુડતાં બાંહ્યડી કોણ સ્હાશે?

નરસિંહ મહેતા

૨

ઇશ્વરની સ્તુતિ

(ભૂજંગી)

અહો નાથ! ઉભા અમે હાથ જોડી,
કરો રંક સામે કૃપા દૃષ્ટિ થોડી;
સદા તાપ ને પાપથી તો ઉગારો,
અમે માગીએ ઇશ આ પ્રેમ તારો.
ઉગ્યો સૂર્ય તો પૂર્વમાં પૂર તેજે,
ગઈ રાત વીતી જુઓ વાત સેજે;
પ્રભો! તું વિના કોણ સંભાળનારો?
અમે માગીએ ઈશ આ પ્રેમ તારો.
પશુ પક્ષી ને પ્રાણીઓ કામ લાગ્યાં,
પડી એમ ઉદ્યોગમાં સુખ માગ્યાં;
અમારી પ્રભો! બુદ્ધિ વિદ્યા વધારો,
અમે માગીએ ઇશ આ પ્રેમ તારો.
કુડાં દુઃખ કાપી રૂડાં સુખ આપો,
અમારા શિરે નાથજી હાથ થાપો;
સુખે જાય આ આજનો દિન સારો,
અમે માગીએ ઇશ આ પ્રેમ તારો.

ખબરદાર.

૩

યાચના

(ગઝલ)

અમારા બાહુમાં બળ દે અહોનિશ દેશહિત કરવા;
અમૂલું બુદ્ધિનું બળ દે, અનેરાં દેશહિત કરવા.
અમોને ધૈર્ય ને શાંતિ, સદા દે દુઃખ સહવાને;
દયા દે ઉંડી હૃદયે તું દીનોનાં દુઃખ દહવાને.
સતત ઉદ્યોગ દે અમને, જીવનની ઉન્નતિ કરવા;
હજારો હુન્નરો દેજે, ગરીબી દુઃખ દૂર કરવા.
મુસલમાનો અને હિંદુ, બધામાં સંપ તું દેજે;
ઉંડો ઉત્સાહ ને આશા, વળી આસ્થા ભરી દેજે.
તજાવી દેહની પરવા, સદા દે દેશની પરવા;
ગરીબી યા અમીરીમાં, સદા જનસેવ તું દેજે.
વળી વિચાર વાણી ને, સદા દે ઐક્ય આચારે;
સદા દે ઈષ્ટની સિદ્ધિ, સદા ઉત્સાહ વિચારે.
દયાળુ ઈશને યાચું, અમોને સદ્‌ગુણો દેજે;
સદા જનસેવ એ પ્યારૂં, અમારૂં સૂત્ર તું કરજે.

મણિલાલ મોતીલાલ

૪

ગુણવંતી ગુજરાત

(ગરબી)

ગુણવંતી ગુજરાત! અમારી ગુણવંતી ગુજરાત!
નમીએ નમીએ માત! અમારી ગુણવંતી ગુજરાત. ધ્રુવ
મોંઘેરા તુજ મણિમંડપમાં ઝુકી રહ્યાં અમ શિષ;
માત મીઠી તુજ ચરણ પડીને માગીએ શુભ આશિષ!
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત!

સંત મહંત અનંત વીરોની વા'લી અમારી માત!
જય જય કરવા તારી જગતમાં અર્પણ કરીએ જાત;
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત!

હિંદુ, મુસલમીન, પારસી સર્વે માત! અમે તુજ બાળ;
અંગ ઉમંગ ભરી નવ રંગે કરીએ સેવા સહુ કાળ.
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત!

ખબરદાર.

૫

વંદન તેને વારંવાર.

પ્રભુ પિતાથી જે ડરનાર, સત્ય ધર્મને આચરનાર;
દેશ કાજ જીવન જીવનાર, વંદન તેને વારંવાર. ૧
સ્વતંત્રતા જીવન ભરનાર, ટેકીલો શૂરો સરદાર;
કર્તવ્યે મસ્તક મૂકનાર, વંદન તેને વારંવાર. ૨
ભૂખ્યાંને ભોજન દેનાર, તરસ્યાંને પાણી પાનાર;
થાકયાંના શ્રમને હરનાર, વંદન તેને વારંવાર. ૩
બળીયાથી જે નહિ ડરનાર, દુર્બળની સેવા કરનાર;
દુખિયાંનાં આંસુ લો'નાર, વંદન તેને વારંવાર. ૪
ધાવણુ અમૃતનાં દેનાર, પ્યાર કરંતી અપરંપાર;
માતા જન્મ તણી દાતાર, વંદન તેને વારંવાર. ૫
પિતાજી પાલનના કરનાર, ઠેકાણે પાડી દેનાર;
સન્મારગમાં દોરવનાર, વંદન તેને વારંવાર. ૬
જ્ઞાન દાન ઉજળાં દેનાર, અંધારાં અળગાં કરનાર;
ગુરુદેવ જગતારણુહાર, વંદન તેને વારંવાર ૭
પ્રાણદાનનો જે દાતાર, જગ આખાનો પાલનહાર;
સમર્થ શ્રી પરવરદિગાર, વંદન તેને વારંવાર. ૮

ભૂમિપુત્ર

૧૧
ગ્રીષ્મ ઋતુનો મેળો

(રોળાવૃત્ત.)

ઈશ્વરનો મહિમાય, ગ્રીષ્મમાં લીધો નીરખી;
શીતળ ઝાડની છાંય, ફળફૂલ ઝુલે હરખી.—૧
આ આંબો શોભાય, કોકિલા ટહુકા કરતી;
ધરતી તપતી જાય મોગરે સુગંધ ભરતી.—૨

આંબો :—

(તોટક)

વનમાં તરૂમાં હસતી રમતી,
દઈ મોર વસંત ગઈ ભમતી.
પછી ગ્રીષ્મ થતાં બહુ કેરી ફળી,
લલચાય જનો લહી લીલી સલી. ૧
અતિ તાપ પડે થઈ શાખ ખરે,
રસહાર સુકેશરી રંગ ધરે;
જગનું ચિત્ત તે રસથી હરતી,
ખુબી કેરી તણી દીલમાં ઠરતી. ૨

કોયલ :—

(દોધક છંદ)

ગ્રીષ્મ જુઓ ઉકળાટ ધરે છે,
પંખી વનેં વન ઉડી ફરે છે;

આમ્રતરૂપર વાસ કરૂં છું,
હું ટહુકે જન ચિત્ત હરૂં છું.
શ્યામ શરીર વડે પરખાઉં,
કોમળ કંઠ વડે વખણાઉં;
સંગીતના સૂર હું સમજાવું,
વાડી મનોહર ખુબ ગજાવું.

(નારાચ છંદ)

મોગરો :—

જુઓ રૂપેરી બાગ આ દીપે મધુર મોગરે,
કળી ફૂલેલ વેલમાં સુગંધ અંગમાં ભરે.
અનેક પાંખડી પ્રસારી ઝારીરૂપ હું બન્યો,
પ્રફુલ્લ બાળ ગ્રીષ્મનો સહુ જને મને ગણ્યો.

(ઇંદ્રવજ્રા)

આંબો—કેરી ભરેલી રસથીજ સારી,
કોયલ—કોકિલ કંઠે વખણાય ભારી;
મોગરો—મીઠી સુગંધી બટ મોગરાની,
સર્વે—રૂડી રસીલી ઋતુ ગ્રીષ્મ જાણી.

(વાચનમાળા)

૧૨

સત્ય

(તોટક છંદ.)

સતનું ચિત ચિંતન રે કરવું,
સત વાચક નિશ્ચય ઉચરવું;
નહિ કામ અસત્ય કદી કરવું,
જશથી ઝળકિત જગે ફરવું. ૧

સત બીજથી વૃક્ષ વિશાળ થશે,
ગુણકારી મીઠાં ફળ ઉતરશે;
જન આશ્રય છાંય તળે કરશે,
પરિતાપ જતાં સુખ સૌ મળશે. ૨

સતમાં જગનાં સહુ કાજ વસે,
અસતે જન આફતમાં પડશે;
સત સૂરજ તેજ ઘણું પ્રગટે,
છળ દુષ્ટ મતિ ભય પામી હઠે. ૩

કંઇ જોગથી સત્ય છુપાઇ જશે,
પણ છેવટ સત્ય ઉજાસ થશે;
કદી સૂરજ વાદળથી છુપશે,
છુટી નિશ્ચય તે ફરીથી દીપશે. ૪

સતને નથી આંચ, ન નાશ કદી,
જગ જીતવું સત્ય સદાય વદી;
સત નિશ્ચય ક્લેશ અનેક હરે,
બળ સત્ય સમું નથી અન્ય અરે. ૫

સતમાં સુખ સાચું સદાય વસે,
સતથી અતિ વિશ્વપતિ રીઝશે;
નથી સત્ય વિના કંઈ ધર્મ બીજો,
જીતી સત્યથી સ્વર્ગ સદાય રીઝો. ૬

મધુવચરામ

૧૩

મૂછ કે પૂંછ?

ધરી મૂછ પર હાથ કયાંય શુભ દાન ન દીધું,
ધરી મૂછ પર હાથ કયાંય પરકામ ન કીધું,
ધરી મૂછ પર હાથ કયાંય પર પીડ ન જાણી,
ધરી મૂછ પર હાથ દીન પર દયા ન જાણી,
તો છે ન મૂછ તે પૂંછ છે જીવન ઉરમાં આણીએ,
નહિ વચન, લાજ, નહિ સ્નેહ, સત, તે મુખ મૂછ ન જાણીએ.

૬

નાગદમન

જળ કમળ છાંડી જાને બાળા, સ્વામી અમારો જાગશે,
જાગશે તને મારશે, મને બાળહત્યા લાગશે—ટેક.

કહેરે બાળક તું મારગ ભૂલ્યો, કે તારા વેરીએ વળાવિયો;
નિશ્ચે તારો કાળજ ખુટયો, અહિંયાં તે શીદ આવિયો—૧

નથી નાગણ હું મારગ ભૂલ્યો, નથી મારા વેરીએ વળાવિયો;
મથુરા નગરીમાં જુગટું રમતાં, નાગનું શીશ હું હારિયો—૨

રંગે રૂડો રૂપે પૂરો, દીસતો કોડીલો કોડામણો;
તારી માતાએ કેટલા જન્મ્યા, તેમાં તું અળખામણો—૩

મારી માતાએ બેહુ જનમિયા, તેમાં હું નટવર નાનડો;
જગાડ તારા નાગને, મારૂં નામ કૃષ્ણ કહાનડો—૪

લાખ સવાનો મારો હાર આપું, આપુંરે તુજને દોરીઓ;
એટલું મારા નાગથી છાનું, આપું તુજને ચોરીઓ—૫.

શું કરૂં નાગણ હાર તારો, શું કરૂં તારો દોરીઓ;
શાને કારણ નાગણ તારે, કરવી ઘરમાં ચોરીઓ—૬.

ચરણ ચાંપી મૂછ મરડી, નાગણે નાગ જગાડિયો;
ઉઠોને બળવંત કોઈ, બારણે બાળક આવીઓ—૭.

બેઉ બળિયા સાથે વળગિયા, કૃષ્ણે કાળીનાગ નાથીઓ;
સહસ્ત્ર ફેણુ ફૂંફવે જેમ, ગગન ગાજે હાથીઓ–૮
નાગણુ સૌ વિલાપ કરે જે, નાગને બહુ દુઃખ આપશે;
મથુરા નગરીમાં લઈ જશે, પછી નાગનું શિષ કાપશે–૯
બેઉ કર જોડી વિનવે, સ્વામી ! મૂકો અમારા કંથને;
અમે અપરાધી કાંઈ ન સમજ્યાં, ન ઓળખ્યા ભગવંતને.૧૦
થાળ ભરી સઉ મોતીએ, શ્રી કૃષ્ણને રે વધાવીઓ;
નરસૈંયાના નાથ પાસેથી; નાગણે નાગ છોડાવીઓ--૧૧

નરસિંહ મહેતો.

૭

લડાઇની તૈયારી

આવો બાળક બખ્તર સજું, લડાઇમાં લડતાં શીખવું;
ધરો પ્રમાણિકતાની ઢાલ, છાતીની તે લે સંભાળ.
મુગટ સ્વમાન તણો શિર ધરો, તે પર સત્યની કલગી કરો;
ક્ષમા, વીરતા, પ્રેમ, વિવેક, એ હથિયાર ગ્રહો ધરી ટેક.
આ બખ્તર ને શસ્ત્રો વડે, લડતાં સાચે જય સાંપડે;
આ રીત સજ્જ થતાં ભય નહિ, સહાય પ્રભુની મળશે સહી

નૂતનશ્રી.

૮

પરઘમચી

પરઘમચી પરઘમચી ! પરઘમ તારી કકડાટ!
તલપે હૈડું અમ થરરરર, અરિદળને થરકાટ!
પરઘમચી•

ઘરરરર ઘમ, ઘરરરર ઘમ, ઘોર ગજવી ગજાવ!
ભૈયા કદમો તુજ હદમાં ફરી ફાળે ઉઠાવ!
પરઘમચી૰

બંસીવાળા રઢિયાળા સૂર શૂરા લલકાર,
જશ સળકે! જય ઝળકે! હૈયું હરખે સરદાર!
પરઘમચી૰

હરિલાલ ધ્રુવ.

૯

સાચો સ્નેહ

મૃગ મૃગલી બે સ્નેહીનો, તરસ થકી જીવ જાય;
ત્યાં થોડું પાણી મળ્યું, જે પૂરૂં એકને થાય.
બેઉ પરસ્પર ચ્હાય કે બચે સ્નેહીના પ્રાણ;
એમ ચહી જળ ના પીએ, કરે જીવ કુરબાન.
સ્નેહ હોય ત્યાં સ્વાર્થ નહિ, નહિ જીવની દરકાર;
સ્નેહી કાજ સ્વાર્પણ બને, તોજ સ્નેહ ટકનાર.

નૂતનશ્રી.

૧૦

પશુઓનું પંચ

(રાગ ભેરવી)

પશુમાં પડી એક તકરાર,
વાદવિવાદ ચલાવવા પોતે તુર્ત ભરી દરબાર;
અને ત્યાં બેઠાં નર ને નાર —ટેક.

ગાય—કોણ ગુણોની ગણના કરશે ગરીબડી હું ગાય,
વાછરડાં વલવલે બિચારાં ને પય બીજાં ખાય;
જુલમનો તો પણ ક્યાં છે પાર?—પશુમાં—૧

કુતરો—વફાદાર હું પ્રાણી પ્યારૂં, ખાઈ ધણીનું ધાન,
હલાલ તેનું નીમક કરૂં છું મનમાં રાખી માન;
રાત દિન સેવા છું કરનાર—પશુમાં—૨

ગધેડો—મૂર્ખ માનવી મને હસે પણ કોણ ઉપાડે ભાર,
મણબંધી બોજો લાધે ને ચાલું બીન તકરાર;
કહો જન જાણે ક્યાં ઉપકાર—પશુમાં—૩

ઘોડો—તન તોડીને સેવા આપું ખાઉં કદી નહિ હાર,
માલીકને લઈ રસ્તો કાપું કરી પીઠ પર સ્વાર;
કરે છે કોણ કહો દરકાર?—પશુમાં—૪

ઉંટ—મુસાફરીમાં માર્ગ કાપવા કરૂં સફર હું દૂર,
મુજ જળ કાજે જીવ લીએ છે કોઇ મુસાફર ક્રૂર;
કરૂં છું મરતાં પરોપકાર—પશુમાં—૫

હાથી—રાજાની અંબાડી કેરો મુજ પર છે આધાર,
મુજ પગલાંથી શોભે સ્વારી દીપે વળી દરબાર;
શ્રેષ્ઠ છું પશુમાં હું સરદાર—પશુમાં—૬

બકરો—ન્યાય મળે નિર્દોષોને કયાં તલ નહિ આપું ત્રાસ,
તોય તપે છે ખાવા કાજે માણુસ મારૂં માંસ;
બનું છું કસાઇ કરથી ઠાર—પશુમાં—૭

બળદ—મુજ બળથી હળ ખેડુત ખેડે મુજપર કુલ આધાર,
હુંજ ઉપાડું બોજ રોજને વાહન કે વ્યાપાર;
ઘડીનો હોય ન તોય કરાર—પશુમાં—૮

(દોહરા)

ખર, બકરો, ને બળદીઓ, ગજ, ઘોડો, ને ગાય,
પ્રાણી બિચારાં પારકી આશા પર અથડાય;
ખોટાં કામે ખલકમાં, દંડે જો દરબાર,
પશુ પંખીને પીડતાં, કોપે નહિ કીરતાર?

દાદી એદલજી.

૧૪

ઋતુઓનું વર્ણન

(ચોપાઈ)

શિયાળે શીતળ વા વાય, પાન ખરે ઘઉં પેદા થાય;
પાકે ગોળ કપાસ કઠોળ, તેલ ધરે ચાવે તંબોળ.

ધરે શરીરે ડગલી શાલ, ફાટે ગરીબતણા પગ ગાલ;
ઘટે દિવસ ઘણી મોટી રાત, તનમાં જોર મળે ભલી ભાત.

ઉનાળે ઉંડાં જળ જાય, નદી સરોવર જળ સૂકાય;
પામે વનસ્પતિ સૌ પાન, કેસૂડાં રૂડાં ગુણવાન.
ચંદન પંખા પ્યારા રોજ લાગે બાગ ફુવારા હોજ;
બોલે કોયલ મીઠા બોલ, તાપ પડે તે તો વણતોલ.
ચોમાસું તો ખાસું ખૂબ, દીસે દુનિયાં ડૂબાડૂબ;
લોક ઉચારે રાગ મલાર, ખેતર વાવે ખેતીકાર.
ચંપા ચંબેલી જૂઇ જાય, ફૂલ ગુલાબ ભલાં ફૂલાય;
છત્રી ચોમાસે સુખમાટ, ચાખડીઓ હીંચોળા ખાટ.

કવિ દલપતરામ.

૧૫

ઉદ્યમ

(મનહર)

ઉદ્યમથી એકલો હજારને હઠાવી દીએ,
ઉદ્યમથી ધન ધાન્ય ધાર્યું મેળવાય છે;
ઉદ્યમથી રાજઅધિકાર કાંઇ દૂર નથી,
ઉદ્યમથી વશ દેવ દાનવ કરાય છે;
ઉદ્યમથી વિપત્તિઓ તરત વેરાઇ જાય,
ઉદ્યમીઓ ધૂળમાંથી સોનું શોધી જાય છે.
ઉદ્યમને અરે બાળ જાણ તું તો કામધેનુ,
ચિંતવ્યા પ્રમાણે લાભ અપાર પમાય છે.

૧૬

પોલું છે તો વાગે છે!

(મનહર)

એક સૂમ શેઠ કને આવ્યો કોઇ કળાધારી,
શરણાઇ વગાડીને શીખ કંઇ માગે છે.
ડોકલી ધુણાવી શેઠ ખાલી થતી જોઇ વેઠ,
પેલે જાણ્યું તાન ઠેઠ કાળજામાં લાગે છે!

ગાયન પૂરૂં કરીને વાહુવાહુ બોલ્યો વળી,
આપ જેવા શેઠીઆથી દુઃખ મારૂં ભાગે છે;
દોટ કાઢી દાસ પેરે શેઠ તો સાંબેલું લાવ્યા,
આને તો વગાડ જોઉં, પોલું છે તો વાગે છે!

દલપતરામ.

૧૭

ઊંટનાં અઢારે વાંકાં!

(મનહર)

ઊંટ કહે આ સમામાં વાંકાં અંગવાળાં ભૂંડાં,
ભૂતળમાં પશુઓ ને પક્ષીઓ અપાર છે!
બગલાની ડોક વાંકી, પોપટની ચાંચ વાંકી,
કૂતરાની પૂંછડીનો વાંકો વિસ્તાર છે!
હાથી તણી સૂંઢ વાંકી વાઘના છે નખ વાંકા,
ભેંસને તો શિર વાંકાં શિંગડાંનો ભાર છે!
સાંભળી શિયાળ બોલ્યો, દાખે દલપતરામ,
અન્યનું તો એક વાંકું, આપનાં અઢાર છે!

૧૮

‘ એજ મા છે મુજ તણી ’

(હરિગીત)

“બા ! કેમ કરીને ભીંત માથે ત્યાં ચડી બેસી ગઈ ?
ને કેમ ક્યારે કાચમાં બા! કારમી પેસી ગઈ ?
કહી દે મને તું! જવાબ વણ ક્યમ એક ટશ જોયા કરે?
પૂછ્યા કરૂં છું ક્યારનો પણ કેમ કાન નહીં ધરે ?

મુજ બાપુએ કાલે મને તું આવવાનું કહ્યું હતું,
ડાહ્યો થયો છું ત્યારથી, તોફાન સર્વ તજ્યું હતું.
હુંથી રિસાઈ તોય કાં બા! તું અબોલ ઉભી તહાં ?
તેડી મને લે બા ! હવે, વા’લો મને કરને હવાં.

ચાલી ગઇ હતી રાતમાં છાની મને તું છેતરી,
ઉઠું તહાં તું નહીં-તેની રીસ તો મુજને ખરી.
આ ઠીક બાપુએ કર્યું-પૂરી બિલોરી પાંજરે,
મૂકી મને શી રીત તું ચાલી હવે જાશે ખરે !”

“ બાપુ ! નથી બા બોલતી:”-આવી કહે છે તાતને,
“ઉભી ઉભી ટગટગ જુવે છે, પણ જવાબ ન દે મને.
બોલાવું પણ બોલે નહીં, ખીજ્યા હશો તમ એહને,
નહિ તો કદિ તેડી ચુમી લીધા વિના ન રહે મને.”

"બેટા ! નથી ખીજ્યો કદિ હું, કર્મ કૈં ખીજ્યું દિસે!
ચાલી ગઇ એ તો ગઇ, આ તો ઉભેલ બીજુંજ છે."
"ના, એજ મારી બા ખરે! ને એજ મોઢું ગોળવું,
છે આંખ, નાક, શરીર, સાળુ-એજ કેમ ન ઓળખું?
કહેતી હતી હા, બ્હેન પણ કે–બા ઉભી છે આપણી,
પૂછી જુઓ સૌએ કહે છે-એજ મા છે મુજ તણી."
"આ બા નથી તારી, પરંતુ આ છબી છે તેહની,
જોને જરાયે બોલ ચાલ દિસે નહીં એ દેહની!"
"મુજ બા ગઇ તે દી તમારી આંખ થઇ રાતી હતી,
ને આવતાં ખીજ્યા હશો, માટે મુંગી તે તો ઉભી.
પૂરી તમે વળી પાંજરે, લટકાવીને ટાંગી વળી,
તે કેમ હાલે કેમ ચાલે ? કેદમાં જકડી પડી!
છબી હોય તો સાળુ અને કમખો પહેરે કયાં થકી?
તે કેમ કરી સામું જુવે? છબી ન્હોય, પણ છે બા નકી."

રસિક.

૧૯

'પાણી પહેલી ચણીએ પાળ'

(ચોપાઇ)

કરીએ દિવસે એવું કામ, રાતે રહીએ કરી વિરામ;
સાલે નહિ અંતરમાં સાલ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.

જોબનમાં રાખીને જોર, કરીએ ઉદ્યમનો અંકોર;
હોય ન વૃદ્ધપણે બેહાલ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.
જીવ શરીરનો છતાં સંજોગ, એવો કરી લઈએ ઉદ્યોગ;
સ્વર્ગ વિષે સુખ મળે વિશાળ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.

ઉનાળે શિયાળે એમ, તેવો ઉદ્યમ કરીએ તેમ,
વસીએ સુખમાં વર્ષાકાળ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.

લાગે જ્યારે ઘરમાં લા'ય, ખોદે કૂવો નહિ ખોદાય;
સદા પ્રથમ કરીએ સંભાળ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.

ચોમાસે પાસે ને દૂર, પ્રવાહ પાણી ચાલે પૂર;
તે ટાણે ખોદાય નં ખાળ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.
શિયાળે રજનીને અંત, ટાઢ પડે તે તો અત્યંત;
તેજ વખત ન વણાયે શાલ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.

ઉનાળે વનમાં આથડે, પછી પૂરો તડકો ત્યાં પડે;
ત્યાં ન મળે છત્રીનો તાલ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.

અવસર ચુક્યો આવે નહિ, વેળાનાં ફળ મળવાં કહીં;
ફેર રતે ફાલે નહિ ફાલ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.

દલપતરામ.

૨૦

સોબતની અસર

(મનહર)

ગંગામાં ગયું જે જળ, ગણાયું તે ગંગાજળ;
ગટરમાં ગયું જળ, ગંદું તે ગણાયું છે.

ખારે દરિયે ગયું તે, ખરેખરૂં ખારૂં થયું;
છાશમાં પડયું તે છાશરૂપ થઇ છણાયું છે.

શેલડીએ શોષ્યું થયું શેલડીના રસરૂપે;
ચૂનામાં ભળ્યું તે ચૂનારૂપ થૈ ચણાયું છે.

એકજ આકાશની પેદાશ દલપત કહે;
જેવો જેવો જોગ થયો તેવું તે જણાયું છે.

દલપતરામ.

૨૧

(કન્યાશાળા માટે.)

ગાય માતા

(ગરબી–ચોચોકા)

લાગે મને ગાય તું ઘણી વા'લી,
ઓ મૌરી ગરીબ, ને ગુણવાળી! લાગે.

તારૂં રૂપ મને રૂડું લાગે;
મુખ જોતાં ભૂખ બધી ભાગે. લાગે.

ધોળું અંગ ને શિંગડીઓ કાળી;
આંખ રાંકડી, કાળી હેતાળી. લાગે.
તારે કંઠે, ઘંટડી ઘણુઘણુતી;
ચારે ચરણે, ઝાંઝરી ઝણુઝણુતી. લાગે.
ગોવાળેથી, પાછી તું વળતી;
ત્યાં ભાં, ભાં, ભાં, ભાવે ભણુતી. લાગે.
આપે ઉથલો વાછરડું થન થનતાં;
પેસે પોળમાં પ્રેમે તે તું સુણુતાં. લાગે.
હીંડે હરખે ઉછળતી તું ઘેલી;
તોએ કોને, મૂકે ન તું ઠેલી. લાગે.
વાટે બેઠાં બાળ બચાવી લે;
એવી ડાહી દયાળુ તું દીલે. લાગે.
મારનાર ઉપર પણુ તું ભારે;
નથી કરતીજ રીશ અતિશય કયારે. લાગે.
તેં તો ધર્મનો મર્મજ પરમ લહ્યો;
ગૂઢ ગરીબપણુનો ગુણુ ગ્રહ્યો. લાગે.
તું તો રોજ, પરરોપકારે રાજી;
તારો જશ જગમાં છે રહ્યો ગાજી. લાગે.
તું ધોળી ને ધોળું, દુધ તારૂં;
ગુણુકારી, સ્વાદભર્યું સારૂં. લાગે.

દહીં, દુધ, ઘી, માખણને છાસ;
જેમાં સર્વ સ્વાદ તણો વાસ. લાગે.

એ પાંચે અમૃત પૃથ્વી પર જે;
તે અમ અર્થે તું તો સરજે. લાગે.

બર્ફી, ને પેંડા ને માવો;
બાસુદી શીખંડનો બડો લ્હાવો. લાગે.

તે તો તારી પ્રસાદી, ઓ સુખદાતા!
ગાય માતા તું સાચીજ માતા. લાગે

તારા પ્રેમનો પાડ હું કેમ વાળું?
આવ આવ હું હેતે પંપાળું. લાગે.

તારી શિંગડી સુંદર સિંદુરે;
રંગ સોને શણગારૂં હું રે. લાગે.

કરૂં ચાંદલો ને ચોખા ચોડું;
ફૂલ હાર પહેરાવી નિરખું મોડું. લાગે.

ધન ધન ધેનુ! રૂપ ગુણધામ;
ગુણ ગાયના ગાય નવલરામ. લાગે.

સ્વ. નવલરામ.

૨૨

કોરી કેળવણી

(ગરબી)

શું કરશે સારૂં બેન, કોરી કેળવણી;
સદ્‌ગુણની નહિ જો હોય, સાથે મેળવણી. ટેક

મા બા ભૂ પા શીખ્યાં સારૂં, લખવામાં હુશિયાર રે;
ઇતિહાસોમાં ચૂક ન એકે, ચિત્ર વિચિત્ર અપાર-કોરી.

ગીતો સુંદર ગાતાં શીખ્યાં, ભૂગોળ શીખ્યાં ભાવે રે;
સારી વાચક જોડણી કરતાં, ખોટ ન એકે આવે-કોરી.

મોતીના દાણા સરખા પણ, શીખ્યાં અક્ષર સારા રે;
ભૂત ભરમની વાતો ભૂલ્યાં, જાણ્યા જુગતા ધારા-કોરી.

પાંખાં પટકુળ પે'રી અંગે, ઘણું ઘરેણું ઘાલીરે;
દેશ દેશની વાતો કરતાં, શીખ્યાં પાડી તાળી-કોરી.

સભાપતિની સન્મુખ ઉભી, શીખ્યાં ભાષણ ભણતાંરે;
શીખ્યાં સારા સરવાળા કે, ગુણાકારને ગણતાં-કોરી.

ખાટ પલંગ ખુરશીએ બેઠાં, મોજમજા બહુ માણીરે;
દીન જનોને દુઃખીઆં દેખી, દયા ન દીલમાં આણી-કોરી.

સારૂં સારૂં ખાતાં લેતાં, શીખ્યાં સૌથી સારૂં રે;
સુજનપણું જાવાનું જાણે, વાગે આજ નગારૂં-કોરી.

વિવેકીઓ ને વૃદ્ધ જનોને, મોટાંઓ પણ માને રે;
તેને અતિ તપાવા શીખ્યાં, ઉદ્ધતાઈ અભિમાને–કોરી.
મળે વિનય વિદ્યાથી એવાં, વચન વિવેકી કે' છે રે;
તે વચનોને ભણે ગણે છે, તેમ છતાં લજવે છે–કોરી.
ભણી ગણીને જે કરવાનું, તે તો રે'છે અળગું રે;
નહિ શીખ્યાનું તે શીખે છે, એવું સંકટ વળગ્યું–કોરી.
સાર ભણીને જે લેવાનો, તે તો રે'છે દૂર રે;
દેશસુધારક નરનું તેથી, જાયે ઉતરી શૂર–કોરી.
બાલ યુવા વૃદ્ધાવસ્થાને, સફળ કરે જો એનો રે;
તો આ વિશ્વ વિષે લીધેલો, સફળ જન્મ છે તેનો–કોરી
કેશવ પ્રભુને કરજોડીને, મોંઘી કહાણી કહું છું રે;
સમજી લેજો સાર સર્વનો, આશિષ એવી દઉં છું–કોરી.

કેશવકૃતિ.

૨૩

રાધાકૃષ્ણ વિના બીજું બોલ માં

પદ

બોલ માં બોલ માં બોલમાં રે!
રાધાકૃષ્ણ વિના બીજું બોલ માં.
સાકર શેરડીનો સ્વાદ તજીને,
કડવો લીમડો ઘોળ માં રે! રાધા૦

ચાંદા સુરજનું તેજ તજીને,
આગીઆ સંઘાતે પ્રોત જોડ માં રે! રાધા૦

હીરા રે માણેક ઝવેર તજીને,
કથીર સંઘાતે મણિ તોલ માં રે! રાધા૦

મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધર નાગર,
શરીર આપ્યું સમતોલમાં રે! રાધા૦

મીરાંબાઇ

૨૪

મહેમાનોને

(ગરબી)

મહેમાનો ! ઓ વ્હાલાં ! પુનઃ પધારજો !
તમ ચરણે અમ સદન સદૈવ સુહાયજો !
મહેમાનો ! ઓ વ્હાલાં! પુનઃ પધારજો !
ઉન્નત ગિરિશૃંગોનાં વસનારાં તમે;
ઉતર્યાં રંક ઘરે, શો પુણ્ય પ્રભાવ જો !
શુશ્રૂષા સારી ના અમને આવડી !
લેશ ન લીધો લલિત ઉરેનો લ્હાવજો!
મહેમાનો ! ઓ વ્હાલાં ! પુનઃ પધારજો !

કાન્ત.

૨૫

ફૂલવાડી

પીપળ પાન ખરંતાં હસતી કુંપળીયાં,
મુજ વીતી તુજ વીતશે ધીરી બાપુડીયાં.

*　　*　　*

હુલકા જન હુલકા રહે, લીયે પલકમાં લાજ;
ઉતરાવે છે પાઘડી, માંકડ ભરી સમાજ.

*　　*　　*

ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર,
કનિષ્ટ ચાકરી, નફ્ફટ ભીખ.

*　　*　　*

શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે,
શરીરે દુઃખી તો દુઃખી છે સદા તે.

*　　*　　*

દયા ધર્મનું મૂળ છે, પાપ મૂળ અભિમાન,
તુલસી દયા ન છાંડીએ જયાં લગી ઘટમાં પ્રાણ.

*　　*　　*

નામ રહંતાં ઠકકરો, નાણું નવ રહંત,
કીર્તિ કેરાં કોટડાં, પ,ડયાં નવ પડંત.

*　　*　　*

તુલસી પંખીડાં પીએ, ઘટે ન સરિતાં નીર;
ધર્મ કરે ધન ના ઘટે, સહાય કરે રઘુવીર.

તુલસી ધીરજ મન ધરો, હાથી મણભર ખાય,
ટુકડો રોટી કારણે શ્વાન ઘરોઘર જાય.

*　　　*　　　*

સંપત ગઇ તે સાંપડે, ગયાં વળે છે વ્હાણ,
ગયો વખત આવે નહિ, ગયા ન આવે પ્રાણ.

*　　　*　　　*

તુલસી હાય ગરીબની કદી ન ખાલી જાય,
મુઆં ઢોરનાં ચામથી લોઢું ભસ્મ થઇ જાય.

*　　　*　　　*

આવ નહિ આદર નહિ, નહિ નેનમાં નેહ,
એ ઘર કદી જઇએ નહિ, કંચન વરસે મેહ.

*　　　*　　　*

તરે તરણુ ને તુંબડું, તરે ગાય ને વા'ણ,
તરે ભાગ્યશાળીનું પુણ્ય ને, ન તરે પાપી ને પા'ણ.

*　　　*　　　*

સતીઆ સત નવ છોડીએ, સત છોડે પત જાય,
સતની બાંધી લક્ષ્મી તે, ઘર ઘર ફેરા ખાય.

*　　　*　　　*

જે નગરીમાં દયા ધરમ નહિ,
તે નગરીમાં રહેવું શું ?

રઘુપતિ રાઘવ રાજારામ !
પતિત પાવન સીતારામ !

ઉખાણાં.

પત્થર મટી થઈ પ્રેમદા, ભોજન કરતાં ગાય,
અડધું અંગ ફરે પુદડી, એનું એઠું સૌ કો ખાય?

—ઘંટી.

પાંચ વેંતની પુતળી, મુખ લોઢાના દંત,
નારી સંગે નીત રમે, તમે ચતુર વિચારો ચંત?

—સાંબેલું

નારી ફીટી નર થયો, શૂરા પહેલો ધાય,
આઠ માસ રણ ભોગવી, પાછો નાર થઇ ઘર જાય?

—ઓફણનો ગોળો (માટીનો)

જળમાં પેસી ઘર કરે, ઝાઝા જળમાં નહાય,
મોઢું વાઢે નહિ મરે, ખાલી ખેંચે જીવ જાય?

—ડાંગર.

વેંત જેવડી વરખડી, ઢાલ જેવડાં ફૂલ,
કાચાં કેળાં ઉતરે, પાકયા પછી મૂલ?

—કુંભારનો ચાક.

ખાય તેનો ખુણો, પીએ તેનું ઘર,
સુંઘે તેનાં લુગડાં, ત્રણે બરાબર?

—તમાકુ.

બત્રીસ ગોલા ખાંડે, લૂલી બાઇ સંકેરે?

—દાંત ને જીભ.

કહેવતો

આપ સમાન બળ નહિ, મેઘ સમાન જળ નહિ.

કીડીને કણ ને હાથીને મણ.

ટકે શેર ભાજી ટકે શેર ખાજા.

લાડી પાડીનાં નીવડયે વખાણ.

પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી.

અકરમીનો પડીયો કાણો.

ન બોલ્યામાં નવ ગુણ.

એક નન્નો સો દુઃખને હણે.

આંધા આગળ આરસી ને બહેરા આગળ શંખ.

ખાળે ડુચા ને બારણાં ઉઘાડાં.

જેવા ભાઈનાં મોસાળાં તેવાં બેનનાં ગીત.

તેજીને ટકોરો ને ગધેડાને ડફણાં.

દીકરી ને ગાય જયાં દોરે ત્યાં જાય.

રોતો જાય તે મુઆની ખબર લાવે.

પારકી મા કાન વીંધે.

જુવાનીનું રળ્યું ને રાતનું દળ્યું.

ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય,

કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાય.

સંપ ત્યાં જંપ.

અનુક્રમણિકા.

ખંડ ૧ લો (ધો. ૨ જુ)

પાનું	
૧	ઈશ્વરની સ્તુતિ
૨	કૌશલ્યા અને રામ
૩	સવારનું વર્ણન
૪	સાચના સિપાઈ
૫	સૂરજને નમસ્કાર
૬	તારો
૭	વાદળની ગાડી
૮	ખેડુત
૯	કુહાડી
૧૦	માનું બાળક
૧૧	બાળમનો સરકાર
૧૨	થોડે થોડે જાણો
૧૩	નદીનું વર્ણન
૧૩	મારો રેંટીઓ
૧૪	સાનું કરો કલ્યાણ
૧૬	ફૂલવાડી
૧૭	ઉખાણાં
૧૮	કહેવતો

ખંડ ૨ જો (ધો. ૩ જુ)

કવિતા નંબર		પાનું
૧	જાગને જાદવા	૧૯
૨	ઈશ્વરની સ્તુતિ	૨૦
૩	યાચના	૨૧
૪	ગુણવંતી ગુજરાત	૨૨
૫	વંદન તેને વારંવાર	૨૩
૬	નાગદમન	૨૮
૭	લડાઈની તૈયારી	૨૯
૮	પરભાતી	૩૦
૯	મારો દેશ	૩૦
૧૦	પતંગોનો પેચ	૩૧
૧૧	ગ્રીષ્મ ઋતુનો દેખાવ	૨૪
૧૨	સત્ય	૨૬
૧૩	સાચ કે જૂઠ	૨૭
૧૪	ઋતુઓનું વર્ણન	૩૩
૧૫	હિમ	૩૪
૧૬	ઘોડું છે ને વાગે છે	૩૪
૧૭	ગંગાનાં આરાને વાંકાં	૩૫
૧૮	ઝોળ આગે પગ નાખી	૩૬
૧૯	ગાળી પરેલી પાળ	૩૭
૨૦	સોબતની અસર	૩૯
૨૧	ગાય માતા	૩૯
૨૨	કોની કેળવણી	૪૨
૨૩	રાધા કૃષ્ણ વિના	૪૩
૨૪	મહેમાનોને	૪૪
૨૫	ફૂલવાડી	૪૫

બાલ-વાડી (ભાગ ૧ લો)
રાષ્ટ્રીયશાળાઓનાં બાળવર્ગ અને પહેલા ધોરણું માટે કવિતાઓનો સંગ્રહ.
કિં. ૦–૧–૬

બાલ-વાડી (ભાગ ૨ જો)
બીજા અને ત્રીજા ધોરણુ માટે કવિતાઓનો સંગ્રહ.
કિં. ૦–૨–૬

બાલ-વાડી (ભાગ ૩ જો)
ચોથા અને પાંચમા ધોરણુ માટે કવિતાઓનો સંગ્રહ.
કિં. ૦–૩–૦

મહાત્મા ગાંધીજીના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો
હરેકે વાંચવા લાયક પુસ્તક કિં. ૦–૪–૦

ભૂગોળનો અભ્યાસક્રમ અને તેની સમજુતી:
કિં. ૦–૧–૬

બાલ-પ્રાર્થના—સુંદર સુંદર પ્રભુપ્રાર્થનાઓનો સંગ્રહ.
કિં. ૦–૧–૩

લોકગીતો.—સંગ્રાહક રા૰ ભાઈ રણજીતરામ વાવાભાઈ (ટુંક વખતમાં બહાર પડશે)
કિં. ૦–૮–૦

મળવાનું ઠેકાણું સુરતના બુકસેલરો અને—
રાષ્ટ્રીય ગ્રંથમાળા કાર્યાલય
લીમડાચોક, સુરત

આ બાલ-વાડીનું પુસ્તક સુરત હાઈસ્કુલ સામે આવેલા મુંબઈ સિંધવાળા; હરીશ મંજીલમાં સુરત ગુજરાત સ્ટાન્ડર્ડ પ્રી. ઉત્તમરામ ઉમેદરામ રેશમવાળાએ છાપ્યું છે. અને હલ્લા વિઠ્ઠલભાઈ મહેતાએ લીમડાચોકમાં પ્રસિદ્ધ કર્યું.